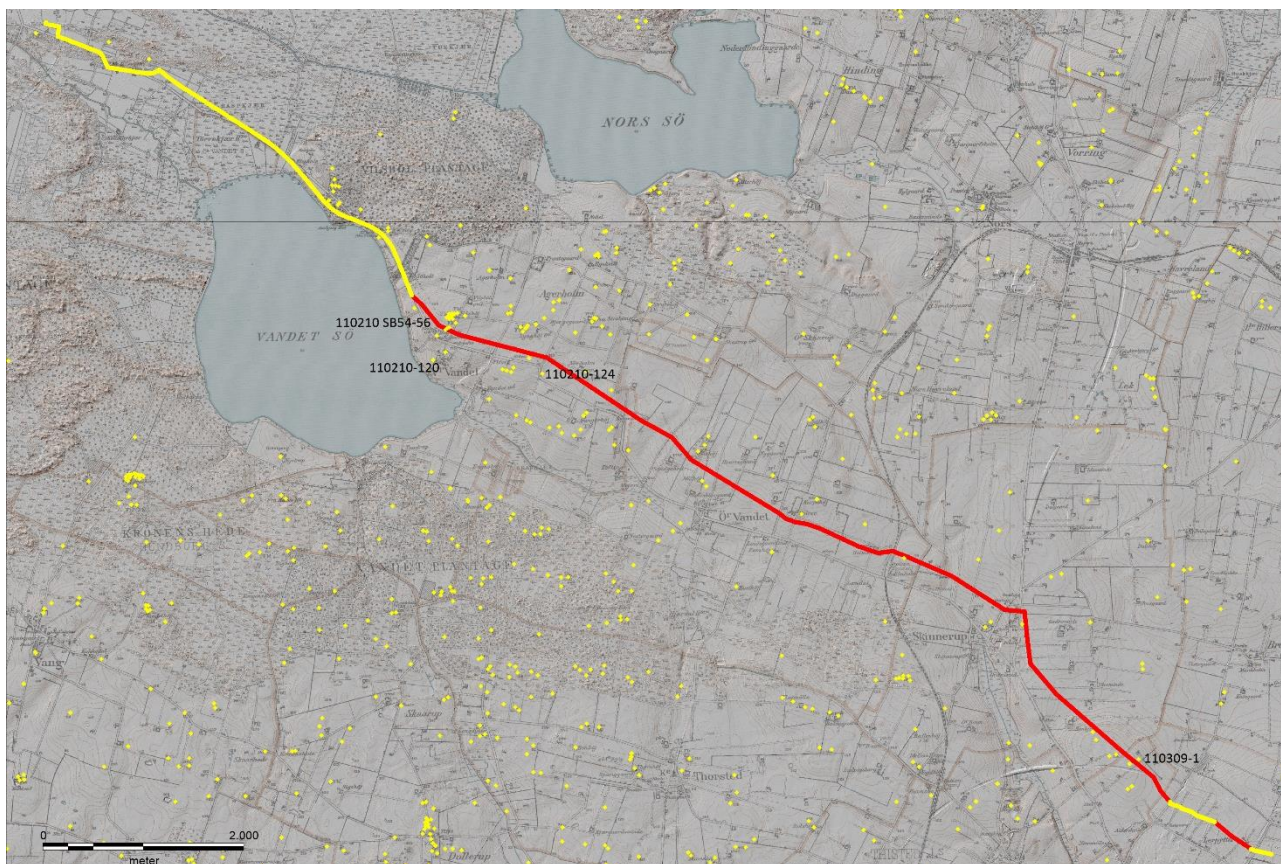

De arkæologiske undersøgelser i forbindelse med etablering af fjernvarme mellem Thisted og Klitmøller i 2018

Indhold

De arkæologiske resultater	4
THY6431 Vilsbøl	5
THY6432 Vester Vandet Skole	7
THY6433 Lien	8
THY6438 Toftholmmark	10
THY6434 Kærgårdsminde	11
THY6435 Holme	11
THY6436 Holme Vest	13
THY6437 Centralvej	14
THY5007 Skinnerup	14
THY5075 Hønbjerg	16
Afsluttende kommentarer	17

I 2018 etablerede Thisted Varmeforsyning fjernvarme mellem Thisted og Klitmøller. Et omfattende arbejde, der krævede nedlægning af kabler over en 15 km lang strækning og en arbejdsbredde, der krævede muldafrømning i op til 8 meters bredde. Kablerne løber i grove træk på nordsiden af Klitmøllervej og Hanstholmvej – gennem områder hvor der er kendskab til talrige synlige og ikke-synlige fortidsminder. Fx de rige jernalder, vikingetids- og middelaldermiljøer mellem Vandet Sø og Øster Vandet, hvorfra vi har en af de største koncentrationer af detektorfund i Thy. Og den imponerende højgruppe Edshøjene bag Vester Vandet. Samt ikke at forglemme middelalderkirkerne, to velbevarede landsbyer fra ældre jernalder og mange andre forskelligartede fund. I alt var 78 forskellige fortidsminder var registreret tæt på tracéets forløb.

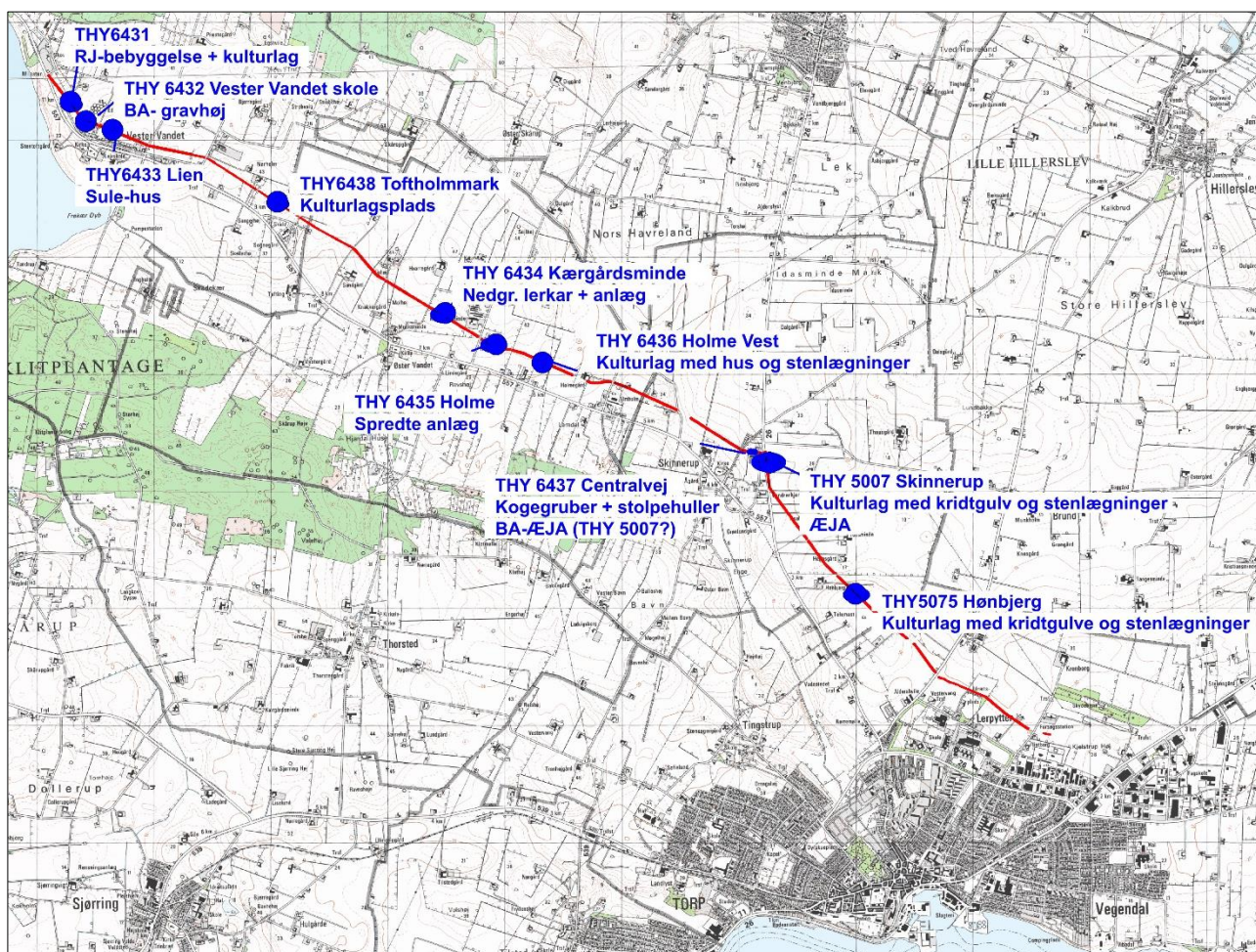
Derfor var der også stor grund til at formode, at jordarbejdet ville påtræffe fortidsminder. I tæt samarbejde med Thisted Varmeforsyning og de entreprenører, der var tilknyttet anlægsarbejdet, foretog Museum Thy derfor en arkæologisk undersøgelse af en samlet strækning på omtrent 10 km ud af det 15 km lange tracé. At ikke hele tracéet blev undersøgt arkæologisk skyldes bl.a., at det særligt omkring Klitmøller og Thisted løb igennem områder, der allerede var forstyrret af tidligere anlægsarbejder (Figur 1).

I alt stødte vi ved den arkæologiske undersøgelse på 10 forhistoriske lokaliteter, hvoraf de otte ikke tidligere var kendte. Nogle af dem var kraftigt nedpløjede og kunne end ikke dateres, mens andre var velbevarede og indeholdt mange forskelligartede detaljer. Alle gav de ny viden om området igennem oldtiden. Selvom tracéets bredde begrænsede sig til 8 meter, og vi derfor fik et begrænset udsnit af hver lokalitet, gav det lange snit gennem landskabet os et vigtigt indblik i oldtidens bebyggelsesmønster og landskabsudnyttelse. Særligt fordi en stor del af strækningen løber igennem landbrugsland, hvor vi sjældent har mulighed for at foretage arkæologiske undersøgelser.

Figur 2. Fjernvarmetracéet efter muldafrømningen set fra toppen af Hønbjerg-bopladsen ved Thisted-senderen og mod Skinnerup.

De arkæologiske resultater

Figur 3. Oversigt med placering af alle de 10 lokaliteter, der blev undersøgt ved de arkæologiske undersøgelser.

Her følger en kort gennemgang af de 10 lokaliteter, omtalt i rækkefølge fra Vandet Sø og sydøstover ned mod Thisted. Se Figur 3. Vær opmærksom på, at beskrivelserne alene omfatter de fund, vi gjorde i selve tracéet. Størstedelen af lokaliteterne er bopladser, der strækker sig uden for udgravningsområdet, og som vi derfor ikke kender det fulde omfang af.

Da fem af lokaliteterne er såkaldte kulturlagspladser, kræver betegnelsen en kort forklaring, inden vi starter gennemgangen. I den her kontekst er kulturlagspladser betegnelsen for den gængse bopladstype i Thy, særligt i ældre jernalder, dvs. fra 500 f.Kr. til 400 e.Kr. i grove tal. I den periode var Thy et træfattigt område, og tørv udgjorde derfor et vigtigt byggemateriale, der særligt blev brugt til tørrevægge. Når et hus blev revet ned, lagde de udjævnede, tørveholdige bygningsrester sig som tykke, beskyttende lag over bopladsen og forseglede på den vis stenlægninger, husgulve og genstandsmateriale. Det er disse lag, der kaldes kulturlag. Kulturlagspladser kendes i store dele af Limfjordsområdet. I det øvrige Danmark er bopladserne typisk ikke beskyttet af kulturlag og findes derfor alene som stolpehulslokaliteter pga. kraftig nedpløjning. Udgravningsresultater fra kulturlagspladserne i Thy kommer således hele Danmark til gode.

Den første lokalitet, vi stødte på, var netop en sådan kulturlagsplads:

THY6431 Vilsbøl

Den arkæologiske undersøgelse startede ved Søholt, og vi følte knapt, vi var kommet i gang, førend det karakteristiske kulturlag dukkede op nordvest for Vester Vandet. I et omtrent 50 cm tykt kulturlag fremkom resterne af tre treskibede langhuse fra ca. 200 f.Kr til 100 e.Kr. Kun det ene hus lå i overvejende grad inden for feltet. Huset var oprindeligt båret af to rækker af indvendige træstolper, som bar hele huskonstruktionen. Sådant var alle større bygninger konstrueret fra starten af bronzealderen og helt op til overgangen mellem vikingetid og middelalder. Benævnelsen vil derfor blive brugt flere gange i denne tekst. Hustypen opdeles typisk i en beboelsesdel i øst og en staldende i vest.

Huset var velbevaret med et indgangsparti i midten, en beboelsesdel i øst, og en 'stald'ende i vest (Figur 4). Gulvet i vestenden lå lidt lavere end de øvrige gulve og bestod af et jordguld, hvorpå var aflejret et tykt lag trækulsholdigt tørveaske og en anelse kridt. Heri flere velafgrænsede pigstensbelægninger med uvis funktion. Husets vestende har formentligt ikke haft stald som primærfunktion, men var i stedet anvendt til opbevaring, værksted, produktion o.l., mens det kun sæsonvist blev brugt til opstaldning af dyr. I beboelsesdelen bestod gulvet af to gulvmaterialer: mod nord kridt og mod syd ler. Centralt i rummet lå et stort, velbevaret og smukt ornamenteret ildsted (Figur 5).

Figur 4. Trods husets gode bevaringsgrad kan det være svært at gennemskue grundridset for det utrænede øje. Landmålerstokken ligger på indersiden af husets sydgavl, mens de omtalte pigstenskoncentrationer i husets vestlige ende anes bagerst i billedet.

Figur 5. Overfladen af det smukt ornamenterede ildsted; husets hjerte.

En anden fin detalje, der bringer jernalderbønderne særligt tæt på, er indgangspartiet til et hus, der ellers primært lå uden for feltgrænsen. Indgangspartiet var særligt fint bevaret i form af en indgangsbrolægning, der sørgede for et mudder-frit område uden for indgangen, samt en smukt stensat 'dørmåtte' placeret i hvad der svarer til dørkarmen. Det er sådanne detaljer, der normalt er bortpløjet på samtidige lokaliteter i det øvrige Danmark, men som vi ganske ofte ser på kulturlagspladserne i Thy. Et udsnit af en særligt stor byhøj er undersøgt ved Vestervig Kirke. Ved kirkens parkeringsplads er lavet en rekonstruktion af en gårdsenhed med detaljer lig dem, der nævnes her, og et besøg kan varmt anbefales.

De tre huse på lokaliteten THY6431 Vilsbøl har formentligt stået i et par generationer, inden lokaliteten er blevet forladt.

Figur 6. I midten af billedet ses den velbevarede, stensatte 'dørmåtte' fundet ved THY6431 Vilsbøl. Huset ligger i overvejende grad uden for feltet, men en snert af kridtgulvet i indgangsrummet ses til venstre for dørmåtten. Til højre ses husets indgangsstenlægning. Den er ca. 1,5 m i diameter.

THY6432 Vester Vandet Skole

Den næste lokalitet, vi kom til, var ventet. Her løb tracéet gennem en mark mellem Vester Vandet og højgruppen Edshøjene, hvor vi på højdereliefkort kunne se flere overpløjede gravhøje. En af dem lå midt i tracéets forløb. Dog blev vi skuffede, for den viste sig også at ligge på en lille, lokal forhøjning, der betød, at den havde været særligt udsat for nedpløjning.

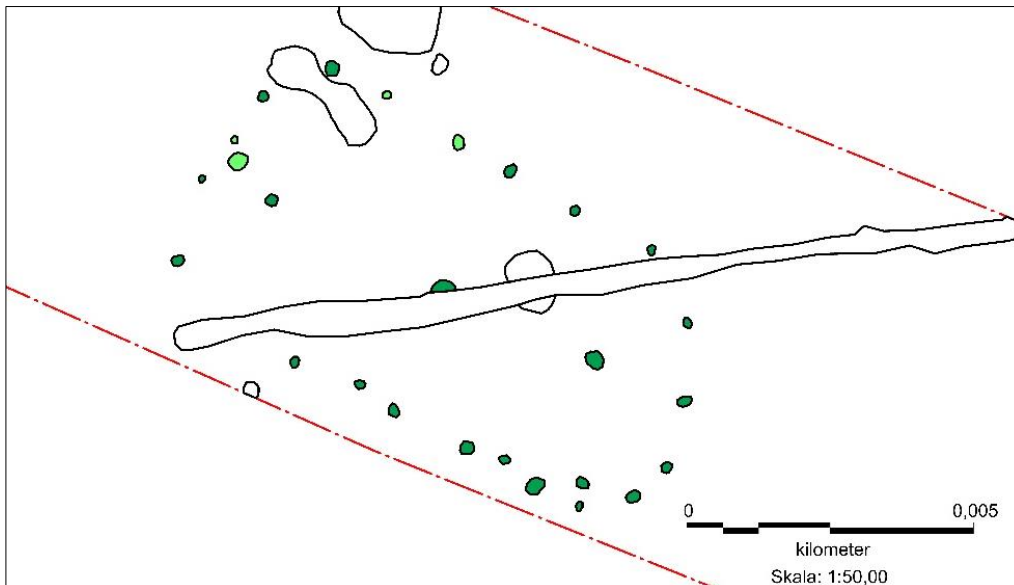
Tracéet viste sig at løbe over den nordlige halvdel af gravhøjen, som var så kraftigt nedpløjet, at kun en del af højfylden var bevaret. Muligvis blev resterne af primærgraven fundet, men også disse spor var så nedpløjede, at tolkningen er usikker. Thy er ellers det område i Danmark med den største koncentration af gravhøje, og arkæologiske undersøgelser her bringer ofte nyttig viden frem. Tænk blot på det nylige offerfund af bronzegenstande lagt ned for foden af en gravhøj ved Kallerup. Kallerupfundet i sig selv er enestående, men det er først, når det ses i lyset af vores øvrige kendskab til gravhøje i området – rige som knapt så rige, store som små – at vi kan se den større sammenhæng. I det her tilfælde fandt vi ingen rige gravlæggelser, og vi fortsatte sydpå, hvor vi efter kun nogle få meter stødte på en stor overraskelse.

Figur 7. Den overpløjede gravhøj THY6432 ses her med blå prik mellem Vester Vandet og Edshøjene. Tracéet er markeret med rød. På baggrundskortet omkring den undersøgte gravhøj anes yderligere overpløjede gravhøje som lyse skygger.

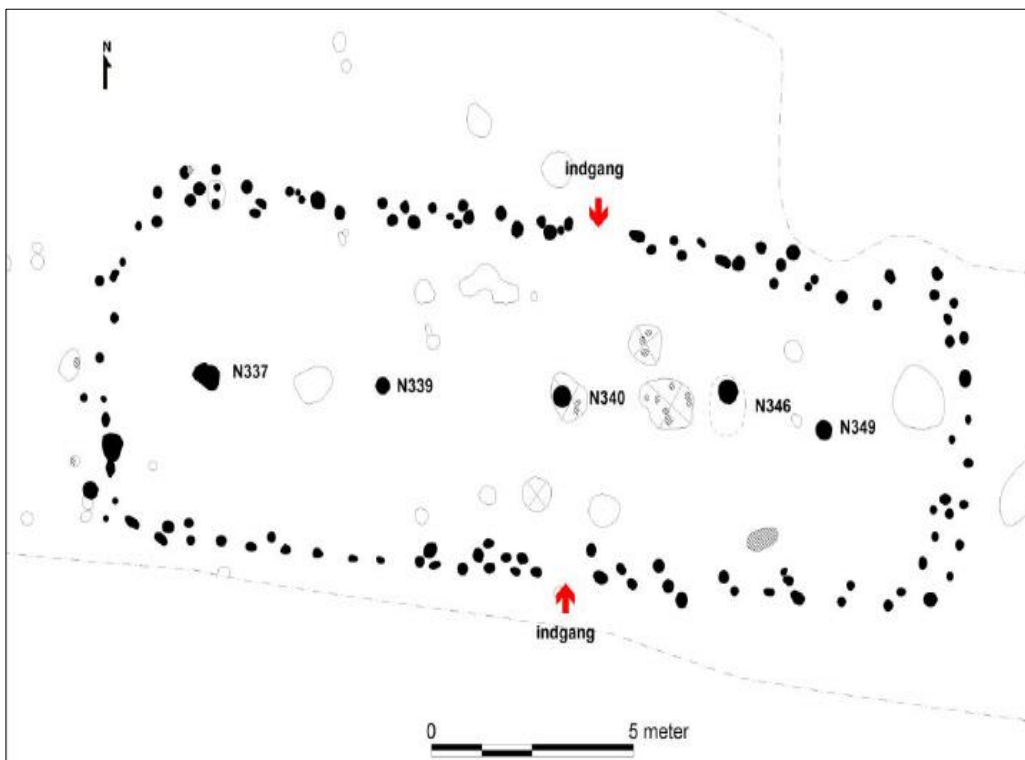
THY6433 Lien

Efter kun 150 meters muldafrømning kom forundersøgelsens største overraskelse: et toskibet langhus, også kaldet et sulehus, fra starten af bronzealderen, ca. 1800 f.Kr. Huset lå i sin fulde længde midt i tracéet og fremstod velbevaret med regelmæssigt, stolpesat vægforløb og tre midtsuler, dvs. tre indre, tagbærende stolpehuller. Det ser måske ganske ubetydeligt ud, men virkeligheden er, at vi i Thy finder ganske få huse af denne type og fra denne periode. Det undrer vi os ofte over. Husets opdukken var derfor en meget kærkommen overraskelse, og er et ud af ganske få kendte sulehuse fra perioden i Thy.

Figur 8. Stolpehullerne, der tegner grundridset af det toskibede hus, er markeret med grøn. Vægstolpehullerne tegner et langovalt grundrids af huset, mens tre indre tagbærende stolper har båret taget; deraf den toskibede konstruktion. En moderne drængrøft løber tværs igennem huset.

Et hus tilsvarende i konstruktion og fra nogenlunde samme tid er fx udgravet ved Ginnerup i Thy (Figur 9). Perioden er spændende, fordi vi, som nævnt tidligere, befinder os i en brydningstid, hvor man så småt er ved at overgå til en helt anden byggetradition: den treskibede konstruktion.

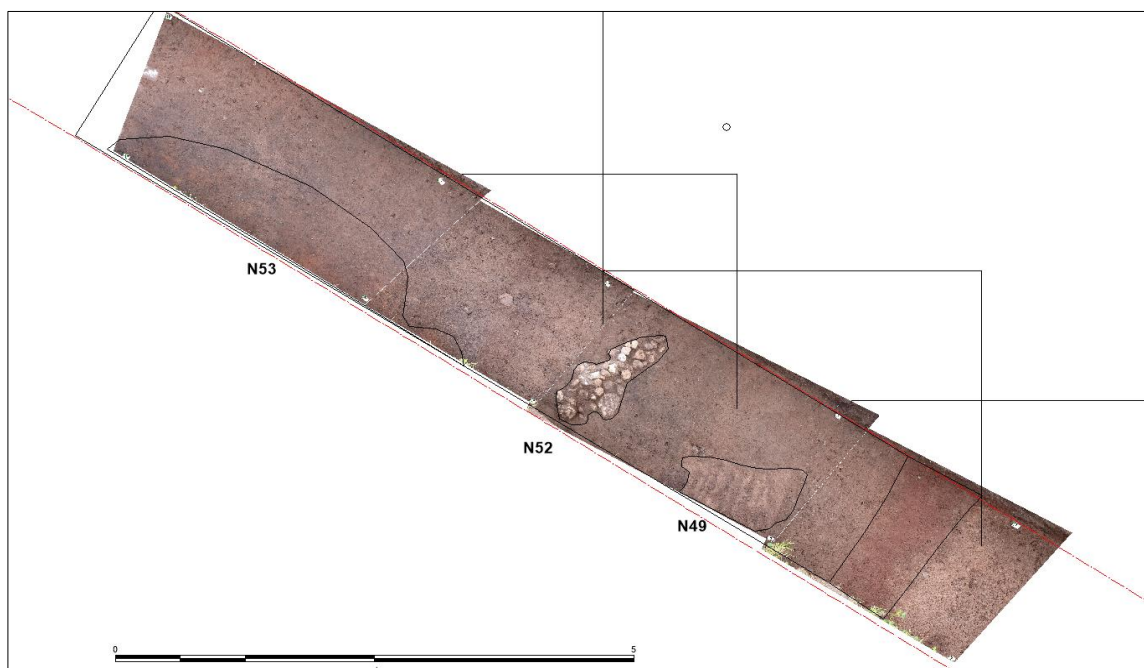

Figur 9. Et andet eksempel på et toskibet hus fra starten af bronzealderen er fundet ved Ginnerup i Sydthy. Princippet i bygningskonstruktionen er det samme.

Efter denne overraskelse fortsatte undersøgelsen, og næste stop var en kulturlagsplads.

THY6438 Toftholmmark

Tilfældigt ramte traceet et forløb, hvor kulturlaget var tyndt, og der kun var meget få egentlige bygningsrester i kulturlaget. Måske ramte vi yderkanten af bopladsen? Ikke desto mindre var kulturlaget karakteristisk for de velkendte kulturlagslokaliteter fra ældre jernalder. Og i tracéet fandt vi da også en stenlægning, formodentligt den nordlige indgangsstenlægning til et treskibet langhus, der lå sydligt i – og uden for tracéet. Det blev understøttet af et udsnit af et meget velbevaret stykke tørrevæg, hvori tørveskifterne tydeligt sås som lyse og mørke striber.

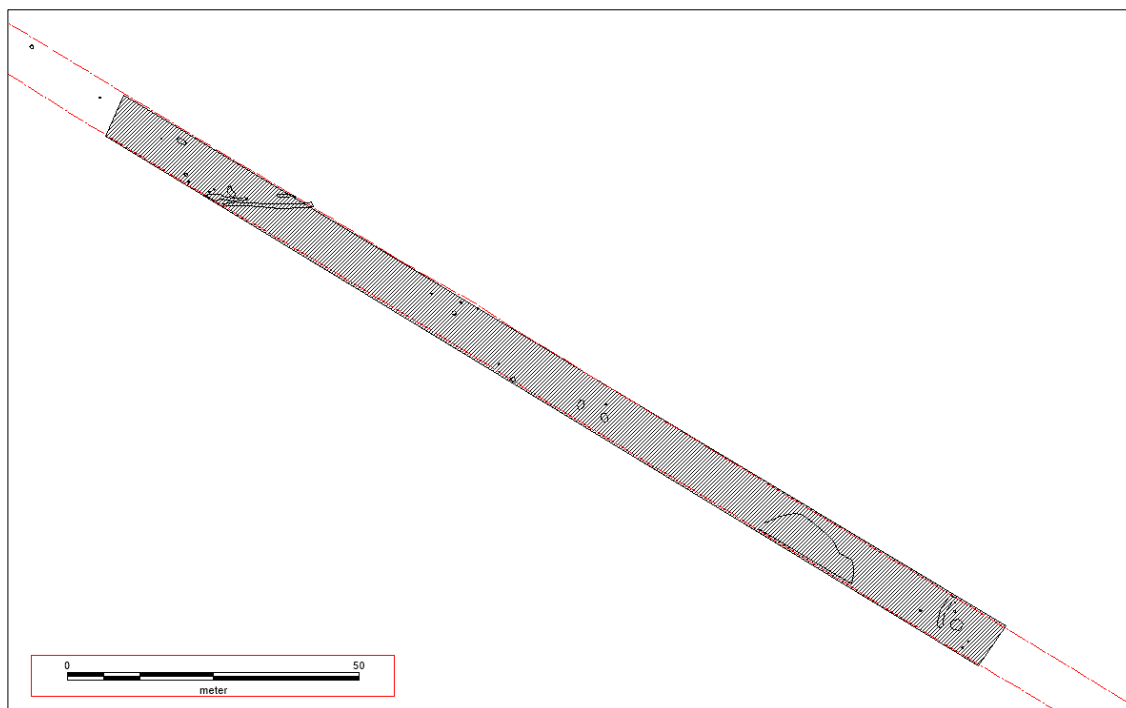

Figur 10. På fotoet her ses tydeligt skifterne i et stykke udvæltet tørrevæg.

Nu fulgte en strækning med et par helt anderledes lokaliteter: dårligt bevarede stolpehulsbebyggelser.

THY6434 Kærgårdsminde

Midt på en mark dukkede en stærkt nedpløjet lokalitet uden erkendbare konstruktioner op. Der blev undersøgt enkelte stolpehuller og mindre gruber samt den nedre del af et større nedgravet lerkar. Lokaltetaten dateres umiddelbart til yngre bronzealder eller tidlig førromersk jernalder, ca. 500 f.Kr +/- nogle århundreder. Analysemæssigt er en sådan lokalitet vigtig, bl.a. set i lyset af de meget mere iøjnefaldende kulturlagspladser. Vi mangler dog en mere sikker datering af de dårligt bevarede lokaliteter.

Figur 11. Planoversigt THY6434 Kærgårdsminde. Med gråt er den omtrentlige afgrænsning af den kraftigt nedpløjede lokalitet angivet.

THY6435 Holme

Muldafrømningen fortsatte yderligere 500 m inden næste lokalitet fremkom. Foran gården Holme fandt vi igen nedpløjede rester af en stolpehulslokalitet. Her var det muligt at udskille to dårligt bevarede bygninger, som ikke kunne dateres nærmere end til oldtiden.

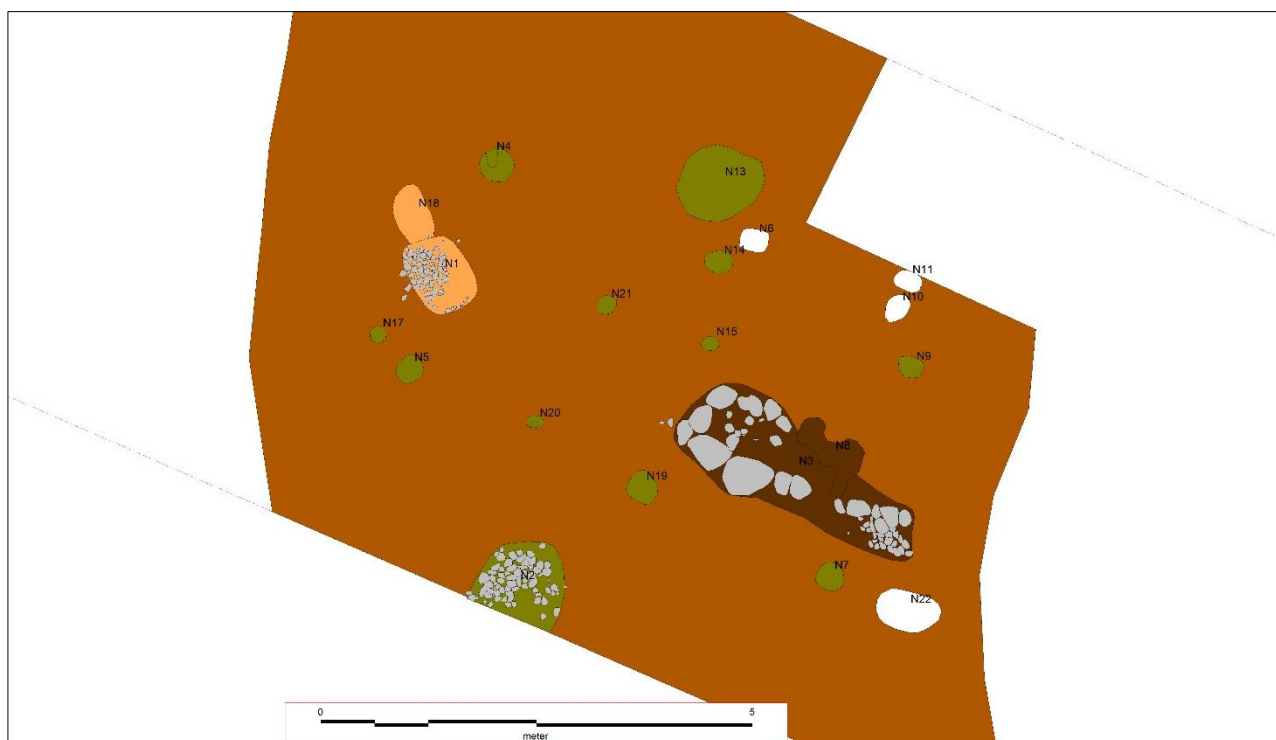

Figur 12. Oversigtsplan THY6435. Nord er mod højre.

THY6436 Holme Vest

Efter et par dårligt bevarede lokaliteter, kom vi nu til endnu en kulturlagsplads. Bopladsen så ud til at bestå af en enkelt gård fra ca. 380-200 f.Kr. Uden for kulturlaget lå 1-2 dårligt bevarede, udaterede oldtidsbygninger. På Figur 13 ses kulturlagets udbredelse (lysebrun) og de tagbærende stolpehuller (grøn), der danner det karakteristiske treskibede husgrundrids. I vest ses ildstedet (gul) og i øst grebningen i husets stald. På hver side af huset ses to anlæg, der markerer indgangen: i syd er det en indgangsstenlægning, i nord er det en dyb nedgravning, en såkaldt indgangsgrube, hvis funktion er ukendt. En sådan findes af og til på boplads fra ældre jernalder. Måske har den haft en form for religiøs, beskyttende funktion af huset.

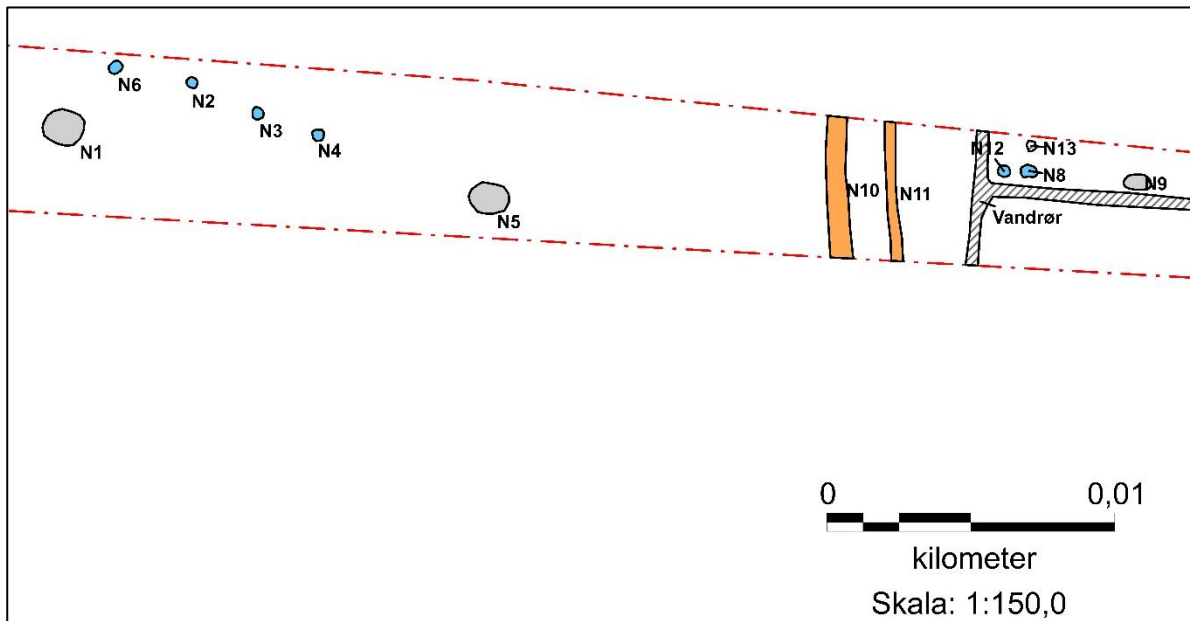
I vores moderne samfund kan det være svært at forestille sig, hvor stor en del religionen fyldte i dagligdagen i oldtiden. Men tænk blot på, hvordan man endnu i dag kan finde hestesko over indgangsdøren i ældre bygninger.

Figur 13. Et enkelt treskibet langhus i kulturlag.

THY6437 Centralvej

Videre ind gennem Skinnerup fandt vi igen spredte stolpehuller og enkelte gruber med mulig datering til yngre bronzealder/ældre førromersk jernalder, samt et vejforløb med uvis datering, Figur 14. Bebyggelsessporene var så dårligt bevarede, at vi hastigt fortsatte om på østsiden af Hanstholmvej, hvor der atter blev påtruffet en kulturlagsplads.

Figur 14. Anlægssporene på lokaliteten THY6537 Centralvej i Skinnerup.

THY5007 Skinnerup

Bopladsen var kendt på forhånd, i det den blev påvist i 2006 ved etableringen af cykelstien på vestsiden af Hanstholmvej. Nu fik vi mulighed for at undersøge et væsentligt større udsnit af den. I kulturlaget fandt vi flere bygninger og stenlægninger, herunder en særligt velbevaret strækning af en stensat sti (Figur 15). Det er altid noget særligt at gå rundt på de velbevarede gulvlag og stenlægninger, der sidst blev betrådt af bopladsens beboere omkring Kristi fødsel. 2018 var en usædvanligt varm sommer, og derfor var det vanskeligt at gøre iagttagelser i de tørre, afblegede jordlag. I det her tilfælde fik vi god hjælp af profilen i kanten af undersøgelsen, hvor husgulve trådte tydeligt frem (Figur 16).

På baggrund af udgravningen vurderes bopladsen at bestå af et par samtidige gårde, der har ligget på stedet i et par generationer. Der er ca. 1200 m i sydlig retning til den sidste lokalitet, der blev undersøgt i forbindelse med etableringen af fjernvarme mellem Thisted og Klitmøller. Den er samtidig med THY5007 Skinnerup, men voksede til en væsentligt større boplads.

Figur 15. Det velbevarede stiforløb med kantsten på lokaliteten THY5007. Til venstre for stien ses en indgangsstenlægning til et hus.

Figur 16. Her er profilen i kanten af bopladsen THY5007 Skinnerup ved at blive registreret. I profilen ses tydeligt et hvidt kridtlag, som udgør gulvet i en treskibet bygning. Kridt findes i store mængder i undergrunden i Nordthy og var derfor et ofte anvendt byggemateriale, primært som gulvmateriale. Hanstholmvej anes til venstre i billedet.

THY5075 Hønbjerg

Mellem gården Hønbjerg og Thistedsenderen fik vi mulighed for at undersøge en egentlig landsby fra tiden omkring Kristi fødsel, dvs. samtidig med THY5007 Skinnerup og THY6431 Vilsbøl. Af uvisse årsager var netop denne lokalitet vokset til en egentlig landsby med en kulturlagstykkelse på over en meter og et større, men endnu ukendt, antal gårde, der lå i flere faser i de tykke kulturlag. Denne strækning undersøgte vi kun i få meters bredde, og alligevel var resultaterne gode. Her fandt vi bl.a. 5-7 selvstændige bygninger, velbevarede grusstier og stenlægninger, og ildsteder.

Figur 17. Fra den nordligste del af byhøjen ind mod Thisted. Thisted-senderen står umiddelbart uden for den højre side af billedet. I forgrunden ses stenlagte stier under udgravning.

Figur 18. Resterne af et kridtgulv, hvor der endnu står hele lerkar hvor de blev forladt. Et af karrene ses øverst til højre på det indsatte foto.

Afsluttende kommentarer

Du har nu fået et indblik i mængden af forhistoriske lokaliteter, der ligger spredt i landskabet. Her er præsenteret de 10, som tilfældigt blev ramt af fjernvarmekablet mellem Klitmøller og Thisted. De kan nu bruges i større analysearbejder. Især de mange kulturlagspladser bør fremhæves og kan nu bruges til undersøgelser af bopladsudviklingen lokalt i Nordthy. Derudover er også sammenligningen med kulturlagspladserne i Sydthy interessant. I Sydthy er kulturlagspladserne af en lidt anden karakter, hvilket primært skyldes de forhåndenværende byggematerialer. Men også økonomisk er der muligvis forskelle, i det man i Nordthy ser ud til at fokusere mere på dyreholdet, mens man i Sydthy fokuserede mere på agerbruget. Det er dog ikke med sikkerhed påvist, og udgravningsresultaterne, der er præsenteret her, vil kunne bidrage til en sådan fremtidig analyse.

Dertil kommer de velbevarede bygnings- og genstandsrester, som ligger forseglede i kulturlagene. Størstedelen af de samtidige bopladser i det øvrige Danmark ligger som stolpehulspladser, hvor kulturlagene for længst er gået til. Derfor kan vores viden fra kulturlagspladserne bruges til detailstudier af husenes indretning, funktionsinddeling og arkitekter.

Figur 19. Muldafrømningen af det lange tracé var et stort arbejde, og krævede i perioder brug af to gravemaskiner, der gravede fra hver sin ende. Her mødes de på en mark bag Skinnerup og markerede dermed afslutningen på muldafrømningen.